

14. Tačkoski P., Di meska V., Gveroska B., Stojkov S., 2001. Mo`nosti za zaštita na tutunot od bol esta crnilka so primena na sistemi -ni fungicidi. Tutun, Vol. 51, No 7-8, 228-235.

15. Tačkoski P., Gveroska B., 2005.

Viljaniena fungicidite vrz razvojot na patogenot *Phytophthora parasitica var. nicotianae* vo uslovi in vitro. Tutun, Vol. 55, No 11-12, 249-256.

16. <http://www.griffin.peachnet.edu/caes/tobacco/handbook/disease98.html>.

APPLICATION OF VARIOUS RATES OF ACTIVE INGREDIENT METALAXYL IN THE CONTROL OF BLACK SHANK DISEASE ON TOBACCO

P. Taskoski, B. Gveroska, S. Stojkov

Tobacco Institute-Prilep

SUMMARY

Control of black shank disease on tobacco, caused by the pathogenic fungus *Phytophthora parasitica var. nicotianae*, needs an integral approach which includes: crop rotation, use of fungicides, nemathodes control, suitable agrotechnical measures and application of resistant varieties.

The metalaxyl based chemicals have the best effect in the root zone and near the stalk. Therefore, they should be applied in the control of tobacco from this disease by incorporation in soil prior to or immediately after transplanting. Fungicide Ridomil G5, which is in granulated form, should be applied on tobacco prior to transplanting, by scattering the granules in rows and their incorporation. Other fungicides (Metasan, Ridomil plus 48WP and Ridomil gold MZ68 WP), which are in a form of powder for suspension (WP), are dissolved in water first and then added by watering of the plants.

In our investigations, fungicides Ridomil G5 and Metasan applied in a rate of 2-3 kg/ha a.i. and Ridomil plus 48 WP in a rate of 4.0 kg/ha a.i. metalaxyl reached an effectiveness of over 90%.

Author's address:

Petre Taskoski

Tobacco Institute-Prilep

Republic of Macedonia

SOSTOJBI I RAZVOJ NA PROIZVODSTVOTO NA TUTUN VO REPUBLIKA MAKEDONIJA DO VLEZOT VO EU

Kiril Filiposki
Instituti za tutun - Priilep

VOVED

Gl obalni tepromeni koi se odvi vaat vo cel i ot svet ne samo { to ne go odmi nuvaat proi zvodstvoto na tutun na Balkanot i vo Evropa tuku i ntenzi vno se odvi vaat i kaj nas, posebno vo Isto-na i Jugoi sto-na Evropa, kade { to do ne odamna tutunski te monopol i bea vo dr`avna sopstvenost. Ovi e promeni ne samo { to predi zivaa transformacija vo sopstveni -ki ot kapital na monopol i te tuku predi zivaa i }e predi zivkuvaat i promeni vo strukturata na proi zvodstvoto na tutun. Dodeka so gl obalni tepromeni vo razvieni ot svet se namal uva proi zvodstvoto i konsumacijata na tutun i tutunski proi zvodi, vo zemjite vo razvoj taa se zgol emuva.

Ni Republika Makedonija, kako del od Evropa, ne e ostanata nadvor od vlijani eto na gl obalni tepromeni. Transformacijata na sopstveni -ki ot kapital na

tutunski tepretpri jati ja (monopol i) e pri kraj, a ve}e so gol emabrzi na se odvi vaat i ostanati tepromeni vo proi zvodstvoto na tutun i cigari.

Zna-eweto na tutunot kako kul tura za dr`avata treba da se tretira od ekonomski, trgovski, fiskalen, soci jalen i demograf ski aspekt. Nastanati tepromeni vo oblasta na tutunoproi zvodstvoto kako nacional en taka i na me|unaroden plan, imperativno baraat promeni vo dr`avnata politika i pril agoduvawena si te subjekti vo tutunoproi zvodstvoto kon novonastanati te uslovi na stopani suvawe.

Kol ku poskoro Republika Makedonija }e se pril agodi na ovi epromeni tol kupodobro }e bi de za nea, a so toa }e se odr`i i soci jalnata egzistencija na ne takamal i ot brojsemejstva { to egzisti raati sklu-ivo vo proi zvodstvoto na tutun.

USLOVI ZA PROIZVODSTVO NA TUTUN VO R. MAKEDONIJA

Tutunot mo`e da se proi zveduva na cel atateri torija na Republika Makedonija. Kompleksot pri rodni uslovi, kako { to se klimata, rel jef ot i po-vata, uslovuva od oddelni regi oni i reoni da se dobi va tutunskasurovina so posebni specifi -ni karakteristiki.

Poradi razliki vo rel jef ot, nadmorskata visina, bl izinata na moreto i dejstvoto na drugi klimiklimatski te uslovi ne mo`at da bidati stovetni na cel atateri torija na Republika Makedonija, Zaradi { to e napravena podelba na reoni i regi oni.

Republika Makedonija se odl i kuva so mnogu pogodni i raznovidni uslovi za

proi zvodstvo na orientalski tutun. Zaedni -ka odl i ka na si te regi oni i reoni epove}e i l i pomal ku i zrazenata aridnost, osobeno vo letni te meseci, a `e { koto sonce vo vegetacioni otperi od go uslovuva proi zvodstvoto na sitnol isni, aromati -ni tutuni, prepoznatli vi vo cel i ot svet po svojot i zvonreden kval itet. Pri rodni tepogodnosti na vredni teproizvodi tel i im obezbeduvaat rabotamo`nost za egzistencija.

Klimatski te i po-veni te uslovi ja uslovuvaat zastapenosta na soodveten tip na tutun. Klimata e glavni ot faktor za of ormuwawena na tutunski te regi oni, a po-vata doa|a kako faktor vo of ormuwaweto na

mal i te teri tori i nare~eni mi koreoni .

Kl i mata i po~vata pretstavuvaat edna nerazdel na cel i na. Razl i ki te vo pl od-

nosta na po~vata, rel jef ot i vo kl i mata go odreduvaat proi zvodstvoto na ti povi te tutun.

KAPACI TETI ZA OBRABOTKA NA TUTUN VO R. MAKEDONI JA

Proi zvodstvoto na tutun vo R. Make-doni ja e zapo~nato mnogu odamna, no toa e najgol emo vo vtorata pol ovi na na 20-ot vek, koga vo Makedoni ja postojat tutunski pret-pri jati ja vo sekoe pogol emo nasel eno mesto.

So promeni te koi nastanaa vo deve-desetti te godi ni od mi nati ot vek, odnosno so transf ormaci jata na kapi tal ot od op- { testven vo pri vaten, skoro si te pretpri - jati ja go promeni ja statusot na svojot ti tu- l ar. Deneska vo Makedoni ja se sre}avaat pomal broj pretpri jati ja za obrabotka na tutun koi go organi zi raat proi zvodstvoto na tutun, a ti e se nao}aat vo:

1. BI TOLA - SOKOMAK BI TOLA AD so magaci ni i obrabotka vo Bi tol a i Vel es
2. VELES - CENTROTABAK AD - Vel es, so magaci ni i obrabotka vo Vel es i Negoti no
3. DEL ^EVO - DALI JA TABAK
4. KAVADARCI - ALLIANCE ONE MACEDONIA AD, so magaci ni i obrabotka vo Kavadarci i Vi ni ca
5. PRI LEP - TUTUNSKI KOMBI NAT-

Pri lep

6. RADOVI [- JAKA TABAK - Radovi {
7. STRUMI CA - STRUMI CA TABAK AD

Od si te ovi e samo pretpri jati jata so stranski kapi tal organi zi raat proi zvod- stvo na tutun so pogol emi kol i ~i ni , a toa se SOKOMAK BI TOLA AD od Bi tol a, ALLIANCE ONE MACEDONIA AD od Kavadarci i STRU- MI CA TABAK AD od Strumi ca. SOKOMAK od Bi tol a e pri kraj so podgotovki te za i zgrad- ba na nova f abri ka za obrabotka na tutun so kapaci tet od okol u 20.000 toni . Ako se zeme predvi d deka prvi te dve se f irmi }erki na najgol emi temul ti naci onal ni kompani i za obrabotka na ori ental ski tutuni vo svetot, toga{ za kapaci teti te za organi zi rawe na proi zvodstvoto, obrabotkata i proda` bata na tutunot ne treba da se gri` ime, tuku Makedoni ja treba zakonski te regul ati vi da gi pri l agodi na razvi vawe na tutunskoto stopanstvo.

KAPACI TETI ZA OBRABOTKA NA TUTUN VO R. MAKEDONI JA

Proi zvodstvoto na tutun vo R. Make- doni ja e i zvoznori enti rano. Ori ental - ski te tutuni , u~estvuvaat vo harmanot na ci gari te od "ameri kanski ot bl end" so 7 do 15%, za aromati zi rawe. Ovoj ti p ci gari zazema nad 70% od svetskoto proi zvodstvo, bez proi zvodstvoto na ci gari od Republ i ka Ki na.

Posebno treba da se potenci ra pol i - ti kata na Evropskata Uni ja, so koja se nama- l uvaat premi i te za proi zvodstvo na tutun i se davaat ekstra premi i za prestruktui rawe na proi zvodstvoto na tutun na druga kul tura za 5 godi ni . Ovaa pol i ti ka e posebno i zra- zena vo reoni te na Grci ja koi proi zveduvaat tutun so pol o{ kval i tet.

Tutunskata surovi na od ori ental - ski te tutuni mora da i ma odreden kval i tet, odnosno da i ma si l na aromati ~nost, odl i ~- na el asti ~nost, vi sok randeman pri i zra- botkata na ci gari i rel ati vno ni ska cena.

Republ i ka Makedoni ja e tradi ci - onal eni zvoznik na ori ental ski aromati ~ni tutuni na svetski ot pazar so svoi te bren- dovi ti p **pri lep** i ti p **jaka**. Ovi e tutuni se rel ati vno evti ni , a po kval i tet ne zaos- tanuvaat od drugi te proizvodi tel i na ori ental ski tutun.

Tutunot pretstavuva edna od naj- zna~ajni te zemjodel ski kul turi vo odnos na i zvoznouvozni te transakci i na Republ i ka Makedoni ja. I pokraj kampawata vo svetot za namal uvawe i l i el i mi ni rawe na pu{ e- weto, tutunot u{ te dol go vreme }e bi de zastapen na makedonski te pol i wa i }e bi de osnoven i zvor na sredstva za mnogu doma- }i nstva i nepresu{ en i zvor za pol newe na dr` avnata kasa.

Vo i zvoznouvozni te transakci i kaj tutunot i proi zodi te za negova zamena, R.Makedoni ja ostvaruva gol em neto~devi zen e f ekt koj vo nekoi godi ni dosti gnuva pove}e

od 83 milioni evra, što vo gol emera vl i jae vrz namal uvaweto na nejzini ot vkupen trgovski def icit (Usal eski ,Emeq Tuna, 2005).

Vo vkupni ot i zvoz na zemjodel skoprehranbeni ot sektor na R.Makedonija tutunot vo posl edni ve godi ni se dvi ` i od 17.43% vo 1998 godi na do 48,82% vo 1999 godi na.

U-estvoto na tutunot i negovi te proi zvodi vo vkupni ot uvoz na zemjodel skoprehranbeni ot sektor na R.Makedonija se dvi ` i od 3.81% vo 2004 godi na do 8.76% vo 1999 godi na.

Uvozot na nepreraboten tutun R.Makedonija go ostvaruva od zemjete -I enki na EU, Turcija i Brazil , a na cigari od [vajcarija, EU i Hrvatska.

MO@NOSTI ZA ALTERNATIVI NA PROI ZVODSTVOTO NA TUTUN

U-esnici te vo i zgotvuvaweto na TCS (Tobacco control strategy) za promovirawe na zdravstvena zašt ita na naseleni eto vo Makedonija za periodot od 2005 do 2010 bil e medicinski eksperti , nepuša-i i nepoznava-i na tutunot kako kul tura. Tie imale sosema pogreš no mi sl ewe za tutunot i ja gl edale samo negovata št etna strana pri puš eweto, bez da go imaat soznani eto deka proi zvodstvoto na tutun ne e voopšt o št etno za proi zvodi tel i te na tutun i bez da gi zemat predvid negovi te pozitivni vl ijani ja vrz soci jal ni te i ekonomski te pri dobi vki za naš ata zemja.

Spored si te anal izi napraveni od eksperti koi go obrabotuvaat tutunot od

nau-na gl edna to-ka, kako i oni e koi ja poznaaat negovata probl ematika, se došt lo do konstatacija deka vo R. Makedonija ne postojat adekvatni alternativni reš enija za zamena na tutunot so drugi kul turi . Do i stata konstatacija ni e odamna imame dojdeno i sekade ja el abori rame od nau-en aspekt, i ušt ednašt e potence rame na proi zvodi tel i te na tutun ne vl i jae št etno negovoto proi zvodstvoto na tutun, tuku negovata konsumacija, odnosno preku vovl ekuvaweto na št adot pri puš eweto, i l i vdi št uvawe na št adot od cigari te na drugi puša-i (pasi vno puš ewe). Dal i puš ewete e akti vno i l i pasi vno, toa e št etno za zdravjeto na l ušt eto št to go vdi št uvaat št adot.

PROI ZVODSTVENA POLITI KA VO TUTUNOPROI ZVODSTVOTO DO PRI SOEDI NUVAWETO KON EVROPSKATA UNI JA (2007- 2011)

Pri oriteti vo tutunoproi zvodstvoto

- * Zgol emuvawe na proi zvodstvoto na tutun do stepen na mo` nost za i zvoz
- * Podobruvawe na kval itetot na

- tutunot do evropski te i svetski te standardi
- * Zgol emuvawe na konkurentnosta i ef ektivnosta na proi zvodstvoto na tutun

Osnovni parametri

- Proi zvodstvoto na tutun do 2011 godi na da se zgol emi na 35,000.00 toni
- Površt ini te za tutun da se zgol emat na okol u 24,000 ha
- Pri nosot na tutun da se zgol emi na okol u 1.375 kg/ha
- Zgol emuvawe na kval itetot na tutunot

- ✓ Prva kl asa da se zgol emi za 10 do 15%
- ✓ Vtora kl asa da se zgol emi za 9%
- ✓ Treta kl asa da se namali od 10 do 15%

Proizvodstvena politika vo tutunoproizvodството

Proizvodstvenata politika do pri-soedi nuvaweto kon Evropskata Unija se karakterizira so:

- ◆ Odr`uvawe i podobruvawe na postoe-ki ot sorten asortiman na tipovite prilep i jaka, so podobruvawe na biološki ot i tehnološki ot kvalitet na surovinata.

- ◆ Sozdavawe na novi sorti tutun ot tipovite prilep, jaka i basma, koi }e bi dat otporni na zasu{uvawe i dobivawe na pokvalitetna surovina.

- ◆ Razrabotuvawe na novi tehnologii za odgleduvawe, ni`ewe, su{ewe i skladi rawe na i su{eni ot tutun.

- ◆ Prou-uvawe i usovr{uvawe na proizvodi tel skatamani pulaci ja.

- ◆ Zgol emuvawe na ekonomikata i rentabilnosta pri proizvodството, obrabotkata i trgovijata so tutun.

- ◆ Zgol emuvawe na prose-nite povr{ini po proizvodi tel i mehani zi rawe na del od operacii te vo proizvodството, za da se zgol emi produkti vnosta na trudot.

Potrebno e da se zgol emi proizvodството na tutun do 35,000 toni vo 2011 godi na. Isto taka treba da se zgol emi pri nosot na tutun po edinica povr{ina so primena na sovremeni i adekvatno pri meneti agrotehni-ki merki so cel da se dobie pogolem ekonomski efekt od edinica vlo`en trud. Seto ova bi dovelo i do zgol emuvawe na dohodot koj go dobi va tutunoproizvodi tel ot.

Odr`uvawe na sortite i semeproizvodstvo

Strategiskata cel za pri sposobuvawe na tutunoproizvodството vo Republika Makedonija ne e mo`na bez sortna-i stota i upotreba na serti fici ran semenski materijal od ovl asten proizvodi tel na tutunsko seme. Upotrebata na serti fici ran semenski materijal }e go zgol emi kvalitetot na surovinata i }e se iskori sti genetski ot potencijal na sortata.

Ostvaruvaweto na ova cel bara:

- podobruvawe na kvalitetot na semenski ot materijal

- zgol emuvawe na kvalitetot na surovinata i

- podobruvawe na biološki te mo`nosti na postoe-ki te i novite selekcionirani sorti na tutun vo odnos na produkti vnosta i otpornosta na ekonomski pova`nite bol esti.

Za da se odgovori na potrebite i barawata na multinacionalni te kompani i za obrabotka i prerabotka na tutun, selekcijata po tutunot treba da se naso-i kon:

- Razrabotuvawe na tehnologii jata na proizvodството na eliten semenski materijal (obrabotka na semenski ot materijal i pakuvawe)

- Zgol emuvawe na sortite tutun vo nacionalnata sortna lista.

- Reducirawe na sortite tutun za koi postoi somnevawe vo pobaruva-kata i prodabata na ni vnata surovina.

- Podobruvawe na sortni ot potencijal so dobivawe na pogolem kvalitet na visokite klasi i otporni sorti kon ekonomski zna-ajni bol esti.

Odr`uvawe na ekološki kata -i stota na makedonski te tutuni

Ekološki kata -i stota e edna od prednostite na makedonski te tutuni na me|unarodni ot pazar. Ovoj parametar se pove}e se bara pri ocenkata na tutunskata surovina, Kako rezultat na se pogol emata nekontrolirana upotreba na pesti ci di i konstatacijata za nedozvoleni kol i -i ni na ostatoci od pesti ci di vo tutunot.

So probl emot na zagaduvawe na prehranbenite produkti i tutunot se zani mava

i Svetskata zdravstvena organizacija (WHO). Egzistirai Codex Alimentarius Comission (CAC), koj preporauva standardi.

Ekološki kata -i stota na makedonski te orientalski tutuni }e ja zadr`ime so upotrebata na slednive merki:

- Po-ituvawe na normativite za site pesti ci di koi se upotrebuvaat vo tutunoproizvodството.

- Razrabotka i pri menuvawe na

vi sokoef ekti vna tehnol ogi ja - Dobra zemjo- del ska praksa (GAP) i l ntegral na kontrol a na { tetni ci te (IPM).

- Voveduvawe na si stem na kontrol a za rezi dui od pesti ci di pri otkupot na tutunot.

- Pri mena na agrotehni -ki merki za namal uvawe na upotrebata na pesti ci di i smal uvawe na ni vni te rezi dui vo tutunskata surovi na.

- Prodol ` uvawe na prakti kata l n-

sti tutot za tutun od Pri l ep sekoja godi na na si te prepri jati ja da i m dava Programa za za{ ti ta na tutunot od bol esti , { tetni ci i pl evel i .

- Prodol ` uvawe so moni tori ng- kontrol a od l nsti tutot za tutun vo Pri l ep za vreme na vegetaci jata na tutunot na sekoj 10 - 15 dena vo sekoj tutunoproi zvođen zaradi sl edewe na razvojot na tutunot i pojavata na bol esti i { tetni ci i davawe napatstvi ja za sani rawe na sostojbi te.

MO@NOSTI ZA REALI ZACI JA NA ORI ENTALSKI OT TUTUN OD MAKEDONI JA

Pol i ti kata za reetabl i rawe na pro- i zvodstvoto na tutun i negovata real i zaci ja vo naredni te godi ni (do 2011 godi na) e os- tvarl i va, bi dej}i proi zvodstvoto na ori ent- al ski tutun vo svetot se namal uva kako posl edi ca na ekonomski te merki koi gi sproveduva Evropskata Uni ja vo Grci ja. Kako posl edi ca na taa pol i ti ka, proi zvodstvoto na tutun vo Grci ja e prepol oveno. Sl i -na e i si tuaci jata vo Turci ja. Ovaa konstataci ja

Makedoni ja mora da ja i skoristi , i na me|unarođni ot pazar da i zl eze so pogol emi kol i -i ni na kval i teten tutun. Za proda ` ba na vakov tutun, ne postojat ni kavi probl emi . l zvoztot na tutun }e dovede do zgol emuvawe na ekonomski te, pol i ti -ki te i f i nansi s- ki te mo ` nosti na dr ` avata, prepri jati jata i proi zvodi tel i te na tutun. l sto taka, se o-ekuva i mal o poka-uvawe na cenata na svetski ot pazar.

MO@NOSTI ZA RAZVOJ I PRI LAGODUVAWE NA PROI ZVODSTVOTO NA TUTUN KON EU

Pred da se pri soedi ni me kon EU, na{ a osnovna cel i strategi ja za razvoj na tutunoproi zvodstvoto treba da bi de negovo- to reetabl i rawe i stabl i i zi rawe na ni vo od 35.000 toni surov tutun do 2011 godi na.

Ovaa cel treba da se ostvari , so ogl ed na sl edново:

Na{ i jaki strani :

- ◆ Povol ni po-veno-kl i matski usl ovi za proi zvodstvo na kval i tetni si tnol i sni tutuni od ti povi te pri l ep i jaka.

- ◆ Tutunoproi zvodi tel i so tradi ci ja, koi znaat da proi zveduvaat tutun.

- ◆ Ti povi te pri l ep i jaka i maat svoe mesto na me|unarođni ot pazar.

- ◆ Postoi i nf rastruktura za obra- botka na 35.000 toni surov tutun.

- ◆ Razvi ena nau-noi stra ` uva-ka dejnost za tutunot, koja mo ` e da go razvi va, sl edi i kontrol i ra ova proi zvodstvo.

Na{ i sl abi strani se:

- ◆ Nesoodvetna pri mena na agroteh- ni -ki merki (|ubrewa, navodnuvawe, za{ - ti ta, kopawe, potkr{ uvawe i dr.)

- ◆ Proi zvodstvo na sorti tutun koi ne odgovaaraat na baraweto na pazarot.

- ◆ Ni zok stepen na mehani zi ranost na proi zvodstveni ot proces.

- ◆ Del umna upotreba na semenski materijal od regi stri ran proi zvodi tel na seme.

- ◆ Postoe-kata raznol i -nost vo teh- nol o{ ki te postapki od pri marnoto proi z- vodstvo do zavr{ nata obrabotka na tutunot.

- ◆ Nemawe na strate{ ki partner na pomal i te f i rmi za obrabotka na tutun.

- ◆ l zrabotka na mal i i zvozni parti i , nekonkurentni za otkupuva-i te i prerabo- tuva-i te na tutun.

- ◆ Nedovol na pri mena na nau- ni te soznani ja i soznani jata od sosedni te kon- kurentni zemji proi zvodi tel ki na ori ent- al ski tutun.

- ◆ Nesoodvetna l egi sl ati va vo proi z- vodstvoto na tutunot, povrzana so ekonom- ski te merki koi bi soodvestvuval e so oni e koi se pri menuvaat vo sosedni te konku- rentske zemji na me|unarođni ot pazar.

- ◆ Nemawe zaedni -ki nastap vo ram- ki te na procesot na pri bl i ` uvawe kon

Evropskata Uni ja i barawata za zaedni -ka strategija za razvoj na proizvodstvoto, obrabotkata i plasmanot na orientalski te aromati -ni tutuni vo svetot.

Konstatirani te slabosti mo`at da se odstranati nadmirnat so :

◆ Voveduvawe na elektronski katashtar za proizvoditelite na tutuni zasadeni te povr{ i ni .

◆ Formi rawe na fond za tutun

◆ Podobruvawe na sortnata struktura.

◆ Upotreba na sertifikiran semenski materijal

◆ Upotreba na sovremeni , navremeni i kontrolirani agrotehni -ki merki .

◆ Educirawe na tutunoproizvoditelite za pravilna primena na agrotehni -ki te merki i dobi vawe na kvaliteten tutun.

◆ Premi rawe na predadeni ot tutun za kvalitetni telasi (I, II, IIIa)

◆ Zgol emuvawe na dohodot kaj tutunoproizvoditelite i nivna motivacija za stabilno i kvalitetno proizvodstvo na tutun.

◆ Voveduvawe na novi tehnologii vo proizvodstvoto i domacnata manipulacija na tutunot.

◆ Regulirawe i kontrolirawe na proizvodstvoto na tutun od strana na dr`avnata politika.

◆ Obrabotuvawe i pri gotvuvawe na gol emi i vozni partii .

◆ Dosl edno primenuvawe na Programata za pretpri soednuvawe kon EU.

◆ Iznajduvawe i obrabotuvawe na tutun za strate{ki partner.

◆ Promena na zakonskata regulirati va za tutunot.

Vakvi ot predizvik za menuvawe na sostojbite vo tutunoproizvodstvoto neemo`no da se realizira bez aktivno koordinirawe na rabotite od strana na dr`avata.

Dr`avata preku Zakonot za tutun i tutunski proizvod, Zakonot za seme i saden materijal i drugi zakonski akti treba da go regulira proizvodstvoto, otkupot i prodabata na tutunot.

Za da se nadmirnat mnogu problemi okolu davaweto i obezbeduvaweto na sredstva za premija, odr`uvaweto na sortnata -istota i finansiraweto na poverenci te pri otkupot na tutun, kako imperativ se nalovuva Dr`avata da formira "Fond za tutun" preku koj }e se finansiraat site problemi -ni stavki koi sega go obremenuvaat negovoto proizvodstvo.

Dr`avata, preku agrarnata politika, }e mora da vr{i pomagawe na naseleni etokoe pri zveduva tutun od ruralni te oblasti , obezbeduvaj{i im odredena ekonomska potkrepa, preku premii . Premiite za tutunoproizvoditelite ne treba da bidat na tovarnabuxetot na Dr`avata, tuku ni vnoto obezbeduvawe treba da odi preku akcija na banderolite i akci zata na cigari te.

Posebno treba da se istakne znaweto na premijata, kako bi tenfaktor za razvoj na primarnoto proizvodstvo i industri skata obrabotka na tutunot. Vo zemjite na Evropskata Uni ja premijata se zasnovuva vrz baza na prethodno planirana struktura i prethodno planiran obem na proizvodstvo. Makedonija treba da donese strategija za razvoj na tutunoproizvodstvoto.

MERKI ZA RAZVOJ NA PROIZVODSTVOTO NA TUTUN VO R. MAKEDONIJA

Proizvodstvoto na tutun vo R. Makedonija e regulirano so zakon, kako i kaj site zemji proizvoditelina tutun. Za reetablirawe i normalno sproveduvawe na Zakonot za tutun i tutunski proizvod kontroliravotutunoproizvodstvoto }e treba da se zgol emi , a so toa }e se zgol emi i garantirastabilen dohod za tutunoproizvoditelite, koe mnogu vl ijae na socialnastabilnost i demografski te dvi`ewa vo odredeni ruralni reoni .

Potrebno e donesuvawe na strategija za tutunoproizvodstvoto.

Potrebno e formirawe na "**Fond za tutun**", preku koj }e se sproveduva dr`avnata politika vo proizvodstvoto na tutun.

Preku ovoj fond }e se finansiraat:

- Premiite za predadeni ot tutun od strana na proizvoditelite.

- Nau-nata sl u`ba za tutunot (odnosno, potrebni ot sertifikiran semenski materijal bi se daval besplatno na pretprijatijata a tie na proizvoditelite. Site uslugi i preporaki za proizvodstvoto na tutun, vkl u-uvaj-i gi sertifikirani te za

i zvoz, nau-nata sl u` ba bi gi vr{ el a bespl atno, osven hemi ski te anal izi na tutun, ci gari i po-vi , koi bi se napl atuval e). Vakov si stem postoi vo sosedna Bugari ja, koja e -I enka na Evropskata Uni ja. Fondot za tutun bi se formiral od pri hodi od akci -zi te, od procentot na i zvezeni ot tutun, od procentot od cari ni te na vneseni te ci gari i dr.

- Formi rawe na kvoti za proi zvodstvo na odredeni ti povi i sorti tutun.
- Kontrol a na upotrebata na semen-ski ot materijal .
- Kontrol a na dogovorenoto i rasa-denoto proi zvodstvo na tutun.
- Kontrol a na predadeni ot (dogovo-reni ot) tutun.
- Kontrol a na proi zvodstvoto na tu-tunsko seme.

So ovi e kontrol i }e se pomogne vo

i zgotvuvaweto na naci onal nata strategi ja i voveduvaweto na katastar za sekoj tutu-noproi zvodi tel . Vrzbaza na katastarot }e se opredel at povr{ i ni te za tutun, ni vni te sopstveni ci i ni vnoto proi zvodstvo, kako i kontrol a na katastarot kaj pretpri jati jata.

Premijata treba da se dava kako { to se dava za tutunot vo Evropskata Uni ja, t.e. eden del po povr{ i na, a ostanati ot del po predadeni ot tutun za kval i tet. Za kval i tet mora da se premi ra tutunot do III a kl asa. Na tojna-in }e se sti mul i ra proi zvodi tel ot da se ostru-uva i da proi zveduva kval i teten tutun. Ova e mnogu va` no za ne samo proi z-vodi tel ot tuku i pretpri jati jata da dobi jat pogol em pri hod, bi dej}i prod` nata cena na nekval i tetni ot tutun odvaj gi pokri va tro{ oci te, a rentabil en i prof i tabi len i zvoz za pretpri jati jata e mo` en samo so kval i teten tutun.

Edukaci ja za sovremeno proi zvodstvo na tutun

Sovremenoto proi zvodstvo na tutun bara permanentno educi rawe na si te sub-jekti povrzani so proi zvodstvoto i obra-botkata na tutunot, a posebno na eksperti te koi kontakti raat so proi zvodi tel i te, kako i na sami te proi zvodi tel i .

Edukaci jata bi se vr{ el a preku :

- Spi sani eto Tutun/Tobacco, za agro-nomi te, tehnol ozi te i za eksperti te vo fi rmi te.
- Bro{ uri , mal i xepni pri ra-ni ci za eksperti te vo fi rmi te i za sekoj proi z-vodi tel . Tro{ oci te za pe-atewe da bi dat na Fondot za tutun i na pretpri jati jata. Vak-va praksa i ma{ e i dosega preku l nsti tutot za tutun, zaedno so porane{ nata sl o` ena organi zaci ja -Jugotutun, a potoa i so Mi ni s-terstvoto za zemjodel stvo.
- Mal i fl aeri za odredeni proi z-vodi tel ski operaci i , bol esti , { teni ci i l i za pri mena na novi tehnol o{ ki soznani ja.
- Omasovuvawe na Programi te za za{ ti ta { to gi dava l nsti tutot za tutun do pretpri jati jata i ni vna dostapnost i do ponapredni te proi zvodi tel i preku eksper-ti te od fi rmi te.
- Ehdnodnevni sovetuvawa na nau-ni eksperti po odredena probl emati ka so pretstavni ci na fi rmi te.
- Sredbi na tutunoproi zvodi tel i te od odreden reon so eksperti od pretpri -jati jata i nau-nata sl u` ba za edukaci ja i kontrol a na rasadoproi zvodstvoto, rasa-

deni ot tutun, su{ eweto i doma{ nata mani -pul aci ja za dobi vawe na kval i tetna tutun-ska produkci ja.

- Kontrol a na pl odnosta na po-vata so vodewe na katastar i davawe preporaki za jubrewe.
- Grupna edukaci ja na proi zvodi -tel i te na tutun preku raboti l ni ci vo odredeni nasel eni mesta i l i preku tutun-ski te zdru` eni ja so u-estvo na eksperti i nau-ni rabotni ci za upotrebata na pesti -ci di te, sopstvena za{ ti ta i za{ ti ta na okol i nata.
- Grupno proi zvodstvo na tutunski rasad, koe ovozm` uva odgl eduvawe na rasadot na najdobri povr{ i ni , mo` nost za mehani zi rano pravewe na lei , grupna za{ ti ta i dr.
- Zgol emuvawe na povr{ i nata po proi zvodi tel so cel da se mehani zi raat nekoj procesi za zgol emuvawe na produk-ti vnosta na trudot.
- Zgol emena upotreba na mehani za-ci ja vo odgl eduvaweto na tutunot na ni va (ma{ i nsko rasaduvawe, mejuredovo oko-puvawe i za{ ti ta)
- Upotreba na sol arni su{ ni ci za pogol emo i skori stuvawe na son-evata topl i na, posebno pri obl a-no vreme i poni ski temperaturi . l nsti tutot za tutun prepura-uva sol arni su{ ni ci so pol i te-l ensko pl atno .
- Skl adi rawe na tutunot vo i sti vi .

Ovojnana-inovozmo`uva`uvawe nasu{eni ot tutun na mal prostor, so za-uvuvawe na ne-goviot kvaliteti vo vlni maglivi esen-ski i zimski denovi.

- Upotreba na novi sandaci za pakuvawe na tutunot, so koi se zgol emuva produktivnosta na trudot za dva do tri pati. Ovi sandaci gi promovira{eni tutot za tutun vo 2006 godi na inasekoe pretprijeti e dade

po nekolku sandaci gratis, za nivno omasovuvawe.

- Odr`uvawe na Den na tutunskoto pol e od strana na Insti tutot za tutun so pretstavnicina firmite za proizvodstvo i otkup na tutun, za sozdavawe na zaedni`komisewe po oddelni probl emi od sel ekcijata, agrotehnikata i za{titata na tutunot.

ZAKLU^OK

Od seto dosega prezenti rano, mo`e da se ka`e deka, ako R. Makedonija saka da obezbedi egzistencija za najsiroma{ni ot del od svoeto naselenie koe proi zveduva tutun, }emora da napravi strategija za razvoj na tutunoproizvodstvoto na nivno od 35,000 toni do 2011 godi na. Si obodno mo`eme da konstati rame deka vo Republika Makedonija postojat pri rodni resursi za proizvodstvo na orientalski tutun do 40,000 toni.

Strukturi tena Vladata na R. Makedonija koi go obrabotuvaa tutunot vo svojot domen na rabota, mora da sfatat deka proizvodstvoto na tutun so ni eden segment od negovata tehnologijane i{tetno za zdravjeto na lujeto, {tetno e samo pu{eweto.

Tutunot pretstavuva edna od najznajni te zemjodelski kulturni vo odnos na izvono-uvozni te transakciji na Republika Makedonija. Toj, zaedno so vivoti jagne{koto meso, go so-inuval avni ot stolb na izvot. I pokraj kampawata vo svetot za namaluvawe ilielimini rawe na pu{eweto, tutunot u{te dolgo vreme }e bi de zastapena makedonski te pol i wa kako osnoveni zvor na sredstva za mnogu domaji nstvi i nepresu{eni zvor za pol newe na dr`avnata kasa.

Nivoto na proizvodstvo od 35.000 toni }emora da bi deplani rano so odredeni

kvoti na sorti i so kvalitet kakov {to baraat kupuva-ite, odnosno celokupnoto proizvodstvo mora da bi deplani rano i zapoznat kupuva-. Dr`avata treba da formira nekoj vid "fond za tutun" preku koj }ese fiansiraati se probl emati`ni stavki vo proizvodstvoto.

Dr`avata, preku agrarnata politika, }emora da vr{i pomagawe na naselenieto od ruralni te oblasti koe proi zveduva tutun, obezbeduvaj}i odredena ekonomska potkrepa, preku premii. Premii te za tutunoproizvoditelite ne treba da bidat na tovar na buxetot na Dr`avata, tuku nivnoto obezbeduvawe treba da odi preku akcijata na banderolite i na cigari te.

Samo na ovojnana-ino mo`eme da go pri lagodime proizvodstvoto na tutun vo R. Makedonija kon evropskata integracija i svetkite trendovi za razvoj.

[ansata koja{to ja ima R. Makedonija da go zgol emi proizvodstvoto na tutun kako trudointenzi vna kulturne treba da se propu{ti, bi de}i ne postoi druga alternativa za socijalna za{titata na nejzi nota najsiroma{no naselenie, a socijalnata za{titata na naselenieto e eden od uslovi te za vlezvo EU.

LI TERATURA

1. ALAMANI S N., 2005. "I dni nata na gr-koto tutunoproizvodstvo" ITGA - Konferencija. Sofija, 18.07.2005 Bugarija.

2. AHMEDOV O., 2005. Gosudarstvennaja politika v oblasti tabanoga sektora v R. Bolgari i. ITGA - Konferencija. Sofija, 18.07.2005 Bugarija.

3. ARSOV Z., 2007. MAFWE STRUCTURAL AND LEGAL REFORM. An EU - funded project managed by the European Agency for Reconstruction. Project No 04/MAC01/06/001.

4. GIJSBERT van L., 2002. The world tobacco industry: Trend and prospects International Labour Office. Geneva

5. GÜMÜŞ A.H., Tobacco sector in Turkey: Implementations and its future. ITGA - Meeting. Sofia, 18.07.2005 Bugarija.

6. GUSTAV S., 2005. Global trends and challenges in oriental tobacco production. ITGA - Meeting. Sofia, 18.07.2005 Bugarija.

7. DELCHEVA E. 2005. The seed tobacco control project economic review (DRAFT).

Sofia, 2005. Bulgaria.

8. PELI VANOSKA V., Trajkoski J., 1997. Agrohemi sko i spi tuvawe na po-vi te vo nekoj tutunproi zvodni reoni vo i sto--ni ot del na Republ i ka Makedoni ja

9. PE[EVSKI M., 2002. Anal i za na proi zvodni te tro{ oci na tutunot ti p pri l ep kaj semejni stopanstva. Tutun/Tobacco, 1-2, 49-58, Pri l ep.

10. PE[EVSKI M., Filiposki K., 2002. "Sexual and age structure of the participans in the production of oriental type of tobacco on familly farms in the Republic of Macedonia. Macedonian association of agricultural economists and Ministry of Agriculture, forestry and water economy". Paperworks from First scientific meeting of Balkan's Agricultural Economists: Cooperation between developing Balkans countries of Agriculture and food production, 306-314, Skopje.

11. REPORT from the commission to the council, on the use of Community Tobacco Found appropriations. Brussels, 2003.

12. STATI STI ^KI GODI [NI CI na Republ i ka Makedoni ja.

13. UZUNOSKI M. 1985. Proi zvodstvo na tutun - Skopje

14. USALESKI V., EMEQ T. 2005. Mestoto i ul ogata na tutunot vo i zvoznouvozni te transakcii na Republ i ka Makedoni ja. Tutun/Tobacco 1-12/2005 Pri l ep.

15. FAO, 2005 FAOSTAT Statistical databases. Rome

16. FAO 2003 "Projections of tobacco production, consumption and trade to the year 2010". Food and Agricultural Organization of the Uniteted Nations, Rim, 2003.

17. FI LI POSKI K., 1998. Ti pskata i sortnata -i stota - osnoven usl ov za i zvoz na tutun ti p pri l ep vo Evropskata uni ja. Tutun/Tobacco, god. 48, br. 7-12, str. 82-89.

18. FI LI POSKI , K., 2000., Raspro-

stranetost i di nami ka na proi zvodstvoto na tutun vo svetot i vo Republ i ka Makedoni ja. Tutun/Tobacco, Pri l ep, God. 50, br. 4-6, str. 94-108.

19. FI LI POSKI K., Mi treski M., Hri stoski @., 2000. Proi zvodstvo na tutun vo pri l epski ot tutunproi zvodni reon. Tutun/Tobacco, Pri l ep, God. 50, br. 9-10, str. 221-234.

20. FI LI POSKI K., 2002. Naukata - osnoven f aktor vo strategijata na razvoj na tutunskoto stopanstvo. 20-ti S impozi um za tutun - Ohri d, 15-18 oktombri , 2002 godi na.

21. FI LI POSKI K., Pe{ evski M., Mi treski M., 2003. Mo` nosti za nadmi nuvawe na sostojbata i probl emi te vo tutunskoto stopanstvo. Tutun/Tobacco, Pri l ep, God. 53, br. 3 - 4, str.

22. FI LI POSKI K., Pe{ evski M., Trajkoski J., Mi treski M., 2003. Sostojba i probl emi vo tutunskoto stopanstvo vo Republ i ka Makedoni ja. Sovetuvawe na agroekonomi sti na R. Makedoni ja. Skopje, juni , 2003 godi na.

23. FI LI POSKI K., Pe{ evski M., Stojanoska S., 2004. Reetabl i rawe i pri l agoduvawe na proi zvodstvoto na tutun vo R. Makedoni ja. Sovetuvawe na agroekonomi sti na R. Makedoni ja. Skopje, 9^{ti} juni , 2004.

24. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, Council regulations, Brussels, 2001.

25. COUNCIL REGULATION (EC), No 546/2002, Official Journal of the European Communities. L84/4.

26. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES - Commission staff working document, Tobacco regime, Brussels. 2003.

27. Anal i zi A.D. - "Jutotutun" - Skopje.

28. Anal i zi - Mi ni sterstvo za zemjodel stvo, { umarstvo i vodostopanstvo - Skopje.

CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT OF TOBACCO PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA BEFORE ITS ENTRANCE INTO THE EUROPEAN UNION

K. Filiposki

Tobacco Institute-Prilep

SUMMARY

The Republic of Macedonia , as a part of Europe, is not exempted from the effect of global changes. Transformation of proprietary rights of tobacco companies (monopolies) is coming to its end and there are also rapid changes in other segments of tobacco and cigarette production.

Republic of Macedonia has natural and human resources that favor the production of oriental tobacco up to 40 000 tons. Favorable soil conditions for growing oriental tobaccos in Macedonia have not been used sufficiently, i.e. there are some unplanted areas which are unsuitable for production of other crops and their income is incomparable to the one obtained from tobacco. Macedonia has trained farmers that have been growing tobacco for all their life and have a great knowledge about this culture. They can be directly employed in the increased production of oriental tobacco in future, without any additional training. There are also capacities for processing of tobacco.

According to all analyses made by experts which treat tobacco from scientific point of view, there are no alternative solutions in R. Macedonia for substitution of tobacco with other crops. Development of tobacco production is closely connected with subsidies, as an important factor for improvement of primary production and industrial processing of tobacco.

Author's address:

Kiril Filiposki

Tobacco Institute-Prilep

Republic of Macedonia

e-mail: kirilfiliposki@yahoo.com